

Є 42

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. Драгоманова

ЄРМАКОВА Наталія Олександрівна

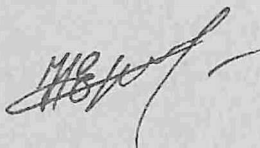
УДК 37.015.3 : 159.923.2

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ДОВІРИ ДО СЕБЕ
В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

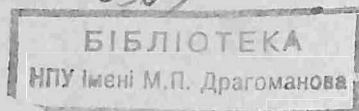
Київ - 2008

НБ НПУ

100207780

5563

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – кандидат психологічних наук, професор **ЗЕЛІНСЬКА Тетяна Миколаївна**, Інститут соціології, психології та управління Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, професор кафедри теоретичної психології та консультування.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор **ЯМНИЦЬКИЙ Вадим Маркович**, Рівненський державний гуманітарний університет, професор кафедри загальної психології та психодіагностики;

кандидат психологічних наук, доцент **ХОМИЧ Галина Олексіївна**, Державний вищий навчальний заклад „Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди”, професор кафедри загальної та практичної психології.

Захист відбудеться *16 січня 2008 р. о 14 годині* на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.10 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано „___” грудня 2007 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Долинська Л.В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасний етап розвитку України, який характеризується розвитком громадянського суспільства, ринкової економіки, курсом інтеграції у європейське співтовариство, обумовлює необхідність розвитку у підрастаючого покоління із суперечливих оцінок, думок, подій конструктивних самоустановок. Дефіцит довіри, що склався в сучасному українському суспільстві, підсилює проблему здатності молодій людині довіряти самій собі. Як самостійний феномен самосвідомості, довіра до себе існує в єдності з довірою до світу і виявляється у варіативному переживанні самоцінності, самоприйняття і самоприхильності людини у різних сферах життя. Вона підвищує здатність до свідомої інтеграції взаємовиключних норм і цінностей, що сприяє зменшенню їх протидії у масовій та індивідуальній свідомості.

Сенситивним для становлення довіри до себе як психічного утворення виступає юнацький вік: головне завдання цього етапу життя полягає в інтеграції взаємовиключних особистісних утворень в соціальні установки з позитивною спрямованістю. У залежності від ставлення до себе, відбуваються кардинальні життєві вибори юнаків та дівчат (професійна підготовка, вибір друзів, супутника життя та ін.), що певною мірою впливає на життєві успіхи та поразки у дорослому віці. Довіра до себе має конструктивну (збалансованість суперечливих складових у єдину позитивну стійку самоустановку) і деструктивну спрямованість (незбалансованість прогнієжних компонентів з негативним переважанням). Саме юнацький вік є сприятливим для утворення і позитивних, і негативних самоустановок як стійкого елемента життєвої перспективи. Тому розробка проблеми психологічних особливостей становлення довіри до себе в юнацькому віці набуває особливої наукової й практичної актуальності.

Феномен довіри до себе відносно недавно знаходиться в полі зору зарубіжної та вітчизняної психології, проте має глибоке філософське підґрунтя. Філософи розглядають його як нічим необмежену свободу (Ф. Ніцше, А. Шопенгауер, М. Штірнер) або як важливий життєвий принцип, слідування якому дозволяє людині обирати себе, відшукуючи і реалізуючи власні можливості (М.О.Бердяєв, А.Камю, С.К'єркегор, Х.Ортега-і-Гассет, Ж.-П.Сартр, Л.І. Шестов).

У зарубіжній психологічній літературі довіра до себе досліджується як складова психічного розвитку, базисна динамічна установка (Д. Віннікот, Е. Еріксон, Е. Фромм, К. Хорні, К. Юнг), як властивість особистості, процес становлення якої нерозривно пов'язаний із набуттям нею зрілості (Ф. Перлз, Е. Шостром), як фундаментальна особистісна характеристика в контексті її взаємозв'язку з психічним здоров'ям та самоактуалізацією (С. Джурард, К. Роджерс, А. Маслоу, В. Франкл).

У вітчизняній психології проблема довіри до себе вивчалась побіжно, як супутня при вивченні інших явищ, зокрема, у працях, присвячених загальнотеоретичним проблемам спілкування та міжособистісним взаєминам (К.О. Абульханова-Славська, О.О. Бодальов, О.О. Леонтьєв, А.В. Петровський), особливостям формування особистості в юнацькому віці (Я.Л. Коломінський, І.С. Кон, О.В. Мудрик, А.М. Прихожан), проблемам соціально-психологічного тренінгу (Л.В. Грачова, І.В. Дубровіна, Ю.В. Забродін, С.І. Макшанов, Л.А. Петровська, С.С. Харін, Н.Ю. Хрящова), саморозкриття та самопред'явлення (Н.В. Амяга, О.В. Зінченко, Ю.П. Кошелева, О.А. Пікульова, О.В. Сидоренко), маніпуляції та самоманіпуляції (Є.Л. Доценко, С.Г. Кара-Мурза, В.Н. Панкратов, В.П. Шейнов), в межах теорії провідних тенденцій (Л.М. Собчик), довіри у сфері ділових стосунків (І.В. Антоненко), довіри дошкільників до незнайомих дорослих (А.В. Сидоренков, М.Ю. Вишньовкіна). Теоретичний та експериментальний напрямок вивчення довіри до себе як окремого психологічного явища представлений у працях В.О. Дорофєєва, Є.А. Євстіфєєвої, В.П. Зінченка, Т.П. Скрипкіної та ін.

Вчені України досліджують довіру до себе у руслі проблеми амбівалентності особистості в сімейних ролях, віковому аспекті (Т.М. Зелінська, Т.Н. Лук'яненко, В.В. Хабайлюк), соціальних установках особистості (А.Е. Хурчак), як складову особистісної ідентичності (О.М. Ічанська). Лише декілька вітчизняних досліджень побіжно торкаються феномену довіри до себе в юнацькому віці у руслі кризи ранньої дорослості (О.В. Довгань, О.А. Донченко, Т.М. Титаренко, Т.С. Яценко).

Проведений аналіз показує, що спеціальних досліджень, котрі б вивчали психологічні особливості становлення довіри до себе в юнацькому віці, не виявлено, тоді як їх знання є важливими в ефективній організації процесу переходу особистості до ранньої дорослості. На сьогоднішній день у віковій психології виникла потреба вивчення психологічних особливостей даного психологічного утворення не на побіжному рівні, супутньому до інших проблем, а як самостійного явища: необхідно дослідити психологічні особливості, структуру, критерії, що дозволить розробити систему корекційного впливу щодо становлення збалансованої довіри до себе в юності.

Отже, соціальна значущість проблеми та її недостатнє вивчення зумовили вибір теми дисертаційного дослідження „Психологічні особливості становлення довіри до себе в юнацькому віці”.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження входить до плану науково-дослідних робіт Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (напрямок: „Зміст, форми, методи і засоби фахової підготовки вчителів”) та до тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри психології Інституту історії та філософії педагогічної освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (напрямок: „Теорія і технологія навчання та виховання в системі освіти”). Тема дисертації затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол

№ 7 від 26.12.2003 року) та узгоджена Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології АПН України (протокол № 5 від 25.05.2004 року).

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати зміст, структуру, критерії діагностування, рівні прояву довіри до себе; виявити психологічні особливості її становлення; визначити шляхи та засоби підсилення інтенсивності цієї самоустановки у юнацькому віці.

В основу нашого дослідження покладено **припущення** про те, що становлення довіри до себе в юнацькому віці відбувається в процесі продуктивного подолання в цьому віці кризи переходу до ранньої дорослості через активізацію умов становлення довіри до себе засобами психокорекції.

Для досягнення поставленої мети та згідно з висунутою гіпотезою нами визначено такі завдання дисертаційного дослідження:

1. Обґрунтувати теоретико-методологічні підходи до вивчення проблеми становлення довіри до себе.
2. Виявити психологічні особливості та динаміку становлення довіри до себе в юнацькому віці.
3. Визначити систему критеріїв та показників діагностування рівнів прояву довіри до себе у юності.
4. Виявити психолого-педагогічні умови впливу та прояви довіри до себе в юнацькому віці.
5. Розробити та апробувати психокорекційну систему з підвищення інтенсивності довіри до себе у студентів юнацького віку, обґрунтувати практичні рекомендації для роботи практичних психологів вищих навчальних закладів, викладачів та студентів.

Об'єкт дослідження: довіра до себе в юнацькому віці.

Предмет дослідження: психологічні особливості становлення довіри до себе в юнацькому віці.

Методологічною і теоретичною основою дослідження виступають: наукові положення психології про закономірності процесу формування особистості (І.Д. Бех, Л.І. Божович, І.С. Булах, Т.В. Говорун, Л.С. Виготський, Я.Л. Коломінський, Г.С. Костюк, О.М. Леонтьєв, С.Л. Рубінштейн, О.В. Скрипченко); теоретичні концепції розуміння особистості як суб'єкта активності та суб'єкта життя (К.О. Абульханова-Славська, Б.С. Братусь, В.А. Петровський, В.О. Татенко); дослідження в галузі соціальних установок (Г.М. Андреева, О.Г. Асмолов, Н.Л. Коломінський, В.О. Ядов); наукові положення про одночасне існування двох конкуруючих установок: соціальної та особистісної (С. Джуард, Л.М. Собчик, Т.Н. Лук'яненко, Т.М. Зелінська, А.Е. Хурчак); психологічні особливості розвитку довіри до себе (Д. Віннікот, В.О. Дорофєєв, С.Г. Достовалов, Е. Еріксон, В.П. Зінченко, Ф. Перлз, К. Роджерс, Т.П. Скрипкіна, К. Хорні, Е. Шостромм, К. Юнг); наукові положення про особливості розвитку самоцінності, самоприйняття та самоприхильності (Р.В. Грановська, А. Маслоу, Н.Г. Осухова, С.Р. Пантілеєв, Н.І. Сарджвеладзе, В.В. Столін); принцип актуалізації особистісного потенціалу

як детермінанти розвитку особистості (М.Й. Боришевський, Ю.О. Приходько, І.С. Кон, Г. Крайг, Т.М. Титаренко).

Методи дослідження. Для досягнення мети, вирішення поставлених завдань і перевірки гіпотези нами була розроблена програма дослідження, реалізація якої передбачала застосування комплексу загальнонаукових теоретичних та емпіричних методів та методик, серед яких:

- аналіз, порівняння, систематизація, узагальнення теоретичних та експериментальних даних з проблеми;
- спостереження, що сприяло вивченню проявів довіри до себе в афективній, когнітивній та поведінковій сферах та створенню умов підвищення інтенсивності цього психічного явища;
- бесіда з досліджуваними, яка дозволяла виявити міру усвідомлення ними довіри до себе;
- стандартизовані опитувальники та проєктивні методики, що дозволили діагностувати рівні прояву структурних компонентів досліджуваного феномену;
- психолого-педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний);
- активні соціально-психологічні методи навчання;
- статистичні методи обробки отриманих даних.

Етапи дослідження. Дослідження проводилося у три етапи впродовж 2003 - 2007 рр.

На *першому етапі* (2003 - 2004 рр.) проводився аналіз стану розробки проблеми довіри до себе у зарубіжній та вітчизняній науці, уточнювалася мета, завдання та гіпотеза дослідження, був зроблений відбір і пілотажна апробація психодіагностичного інструментарію для його проведення.

На *другому етапі* (2004 - 2006рр.) здійснювалося експериментальне вивчення психологічних особливостей становлення довіри до себе в юнацькому віці за допомогою батареї методик, розроблялась і апробувалась авторська система роботи з психокорекції довіри до себе в експериментальній групі, аналізувалися результати її впровадження у порівнянні з контрольною групою на основі методів математичної статистики.

На *третьому етапі* (2006 - 2007 рр.) узагальнювалися результати експериментальної роботи, перевірялася їх відповідність меті, гіпотезі та завданням дослідження, проводилося оформлення отриманих результатів у вигляді тексту кандидатської дисертації.

Експериментальна база дослідження: студенти перших та других курсів Сумського Державного педагогічного університету (82 респонденти), Сумського державного університету (87 респондентів), Української Академії банківської справи (м. Суми, 78 респондентів). Загальна кількість досліджуваних – 247 студентів, у тому числі студентів перших курсів – 120 осіб, других – 127.

Наукова новизна й теоретичне значення дослідження визначається тим, що:

- *вперше* були вивчені вікові особливості прояву довіри до себе у юнацькому віці; визначені критерії (самоприйняття, самоцінність, самоприхильність) та рівні (високий узгоджений, середній неузгоджений, низький дезінтегрований) становлення довіри до себе у юнацькому віці; теоретично обґрунтована та експериментально апробована психокорекційна система роботи з підвищення довіри до себе у студентів юнацького віку;
- *доповнено* методологічні підходи до вивчення довіри до себе особистості; проблема розвитку самосвідомості була *доповнена* уточненням змісту поняття „довіра до себе” як соціальної установки;
- *набуло подальшого розвитку* вивчення структурних компонентів довіри до себе (афективного, когнітивного, поведінкового).

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що підібрані та модифіковані методики з визначення довіри до себе у юнацькому віці, розроблена і експериментально перевірена психокорекційна система роботи з підвищення довіри до себе у юнацькому віці, а також практичні рекомендації та система психокорекційних заходів з підвищення рівня довіри до себе можуть бути використані викладачами вузу та практичними психологами для забезпечення продуктивного подолання вікової кризи як умови становлення гармонійної довіри до себе у студентів. Виявлені психологічні особливості прояву цього особистісного утворення у юнацькому віці можуть бути використані викладачами психології у лекційних курсах з питань розвитку особистості.

Результати дисертаційного дослідження **впроваджено** у навчально-виховний процес студентів СумДПУ ім. А.С.Макаренка (довідка № 1565 від 12.09.2007р.); навчально-виховний процес студентів УАБС (довідка № 14/2411 від 12.09.2007 р.); навчально-виховний процес студентів СумДУ (довідка № 2125 від 17.09.2007 р.).

Вірогідність і надійність одержаних результатів дослідження забезпечувалися методичним обґрунтуванням теоретичних положень; використанням валідних і надійних взаємодоповнюючих методів, що відповідають меті та завданням дисертаційної роботи; репрезентативністю вибірки досліджуваних; якісним і кількісним аналізом отриманих результатів; застосуванням методів математичної статистики та достовірною результативністю формульованого експерименту.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні і практичні положення дисертаційного дослідження доповідалися і були схвалені на: Сьомій Міжнародній науково-практичній конференції „Наука і освіта – 2004” (10-25 лютого 2004р., м. Дніпропетровськ); П'ятій Міжнародній науково-практичній конференції „Людина, культура, техніка в новому тисячолітті” (27-28 квітня 2004 р., м. Харків); Міжнародній науково-практичній конференції

„Творчість як засіб особистісного росту та гармонізації людських стосунків” (22-23 квітня 2005 р., м. Житомир); Третій Міжнародній науковій конференції „Політологічні, соціологічні та психологічні виміри перехідного суспільства: як зробити реформи успішними” (22-24 червня 2006 р., м. Суми); Міжнародній науково-практичній конференції „Динаміка наукових досліджень -2006” (17-18 липня 2006 р., м. Дніпропетровськ); на засіданнях кафедри психології та звітних конференціях кафедр НПУ імені М.П. Драгоманова (м. Київ, 2003-2007 р.р.).

Публікації. Основні теоретичні положення дисертації, результати експериментального дослідження, висновки висвітлені у дев'яти друкованих працях, у тому числі чотири статті – у наукових фахових виданнях, затверджених ВАК України, п'ять – у збірниках матеріалів наукових конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел із 295 найменувань, 15 додатків на 15 сторінках. Основний зміст дисертації викладений на 167 сторінках комп'ютерного набору, містить 10 таблиць, 8 рисунків, загальним обсягом 9 сторінок. Повний обсяг роботи – 205 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність проблеми дослідження; визначено об'єкт, предмет, мету, гіпотезу та завдання дисертаційного дослідження; розкрито методологічні й теоретичні засади дослідження; названо методи та експериментальну базу дослідження; висвітлено наукову новизну, практичну цінність роботи; наведено дані про апробацію та впровадження одержаних результатів.

У першому розділі - *“Теоретико-методологічні аспекти дослідження проблеми становлення довіри до себе особистості”* – визначається сутність поняття довіри до себе, аналізуються науково-методологічні концепції та підходи до вивчення даної проблеми у зарубіжній та вітчизняній психології; розкриваються вікові особливості її розвитку у юнацькому віці, розглядаються структура та критерії довіри до себе.

Враховуючи термінологічну невизначеність у встановленні базової категорії для дефініції довіри до себе (почуття, переживання, соціальна установка), ми довели обґрунтованість визначення даного поняття як феномену самосвідомості, елементу „Я”-концепції, котрий є соціальною самоустановкою, яка проявляється у стійкій схильності суб'єкта приймати, усвідомлювати цінність власної особистості і захищати її. Поняття довіри до себе відрізняється від близьких за змістом понять „віра у себе” (Г. Альберт, С.А. Євстіфєєва, Р.М. Грановська, Л.В. Сохань, І.Г. Єрмаков, Г.М. Несен, К.Роджерс, Е.Фромм), „впевненість у собі” (Р. Алберті, А.Бандура, Л.П. Грімак,

М. Зелігман, Ф. Зімбардо, Г.С. Пригін, В.Г. Ромек, І.Г. Скотнікова), „довіра до людей, світу” (О.В. Сидоренков, В.О. Дорофєєв, С.Г. Достовалов, В.І. Зінченко, Т.П. Скрипкіна), „розвиток самосвідомості” (К.О. Абульханова-Славська, О.Є. Гуменюк, І.С. Кон, С.Р. Пангілеєв, Н.І. Сарджвеладзе, В.В. Столін, В.О. Татенко).

Вивчення проблеми довіри до себе у межах різних науково-теоретичних концепцій є найбільш продуктивним у зарубіжній психології. Представники психоаналізу (Е.Еріксон, Д.Віннікот, К.Хорні, К. Юнг, Д.Бразерс), гештальтпсихології (Ф.Перлз, Е. Шостромм) та гуманістичної психології (К.Роджерс, А.Маслоу) вивчають окремі аспекти даної проблеми – особливості становлення довіри до себе у здорових і невротичних особистостей. У вітчизняній психології вивчення довіри до себе як рефлексивного феномену самосвідомості було виконано Т.П. Скрипкіною. В.О. Дорофєєв та С.Г. Достовалов поглибили уявлення про довіру до себе як фундаментальну установку особистості, пов'язану з довірою до світу. Вітчизняні вчені розглядають феномен довіри до себе у зв'язку з амбівалентністю особистості (Л.М. Собчик, Т.М. Зелінська, А.Е. Хурчак).

Дослідження підходів до визначення структури довіри до себе показало, що перспективним напрямком є її вивчення як трьохкомпонентного конструкту в афективній, когнітивній та поведінковій сферах (В.О. Дорофєєв, С.Г. Достовалов, Т.П. Скрипкіна, С.Р. Пангілеєв). Критеріями прояву довіри до себе дослідники виділяють самоцінність, самоприйняття, самоприхильність (С.Р. Пангілеєв, А.Е. Хурчак).

На основі узагальнення проведеного аналізу та виходячи з мети, гіпотези і поставлених завдань, були визначені теоретичні підходи до експериментального дослідження психологічних особливостей становлення довіри до себе в юнацькому віці, а також засоби та прийоми психологічного впливу на цей феномен у юнаків.

У другому розділі – „Експериментальне вивчення психологічних особливостей становлення довіри до себе в юнацькому віці” доведено сенситивність юнацького віку для становлення довіри до себе, обґрунтовано психодіагностичний інструментарій дослідження, представлено психологічні особливості прояву структурних компонентів довіри до себе студентів, здійснено кількісний та якісний аналіз результатів констатувального експерименту щодо вікових особливостей прояву цього феномену у юнацькому віці, на основі якого виявлено показники та рівні прояву довіри до себе у юнацькому віці.

На основі аналізу наукової літератури з проблеми дослідження нами були виділені структурні компоненти довіри до себе (афективний, когнітивний, поведінковий). За допомогою батареї взаємодоповнюючих методик було проведено дослідження вікових особливостей прояву компонентів довіри до себе: афективного – за допомогою основної методики – шкали „Самоприйняття” „Методики дослідження самостворення” С.Р. Пангілеєва та

допоміжної – шкали „Прийняття себе” Е. Шостромма „Опитувальника особистісних орієнтацій”, когнітивного - „Самоцінність” „Методики дослідження самоставлення” С.Р. Пантілєєва та допоміжної – „Тесту на самоцінність” Н.Г. Осухової та В.А. Рахматшасвої, поведінкового – шкали „Самоприхильність” „Методики дослідження самоставлення” С.Р. Пантілєєва та допоміжної – шкали „Спонтанність” Е. Шостромма „Опитувальника особистісних орієнтацій”.

Вивчення вікових особливостей прояву структурних компонентів довіри до себе у юнацькому віці виявило наступні особливості:

- критерієм **афективного компоненту** даного особистісного утворення є самоприйняття (переживання симпатії до власної особистості, прийняття власних переваг і недоліків), яке проявляється у студентів на трьох рівнях: узгодженому високому (переживання високої симпатії до власної особистості, прийняття не тільки особистісних переваг, а і недоліків), неузгодженому середньому (відсутність стійкого самоприйняття: почуття симпатії одночасно співіснує з антипатією, відкидаються негативні сторони власного „Я”), а також дезінтегрованому низькому (при одночасному співіснуванні почуттів симпатії та антипатії до власної особистості переважає остання, не приймаються не тільки особистісні недоліки, а і переваги);

- вікова динаміка рівнів прояву афективного компоненту довіри до себе у юнацькому віці характеризується зменшенням високого узгодженого рівня (з 35,83% до 31,50%), що є негативною тенденцією, зменшенням середнього неузгодженого (з 41,67% до 38,58%) – з позитивною віковою динамікою, але вони статистично незначущі, і збільшенням проявів низького дезінтегрованого рівня (з 22,50 до 29,92%, $t=2,78$, $p\leq 0,01$), який домінує;

- оптимальним для узгодженого прояву довіри до себе є високий рівень афективного компонента, але домінують середній та високий, які складають дисгармонійний неузгоджений рівень прояву у 17-18-річних (64,14%) студентів та у 18-19-річних (68,50%) студентів, що зумовлює необхідність психокорекційного впливу на зниження цих рівнів.

Когнітивний компонент досліджуваного феномену розкривається як самоцінність. Має наступні характеристики:

- виявляється у студентів юнацького віку на трьох рівнях: узгоджений високий (високий стійкий інтерес до власного „Я”, усвідомлення цінності власної особистості), неузгоджений середній (відсутність стійкого інтересу до власного „Я”, незбалансованість прояву усвідомлення цінності власного „Я”), дезінтегрований низький (повна байдужість до власного внутрішнього світу, дезінтегрованість прояву усвідомлення цінності власної особистості);

- вікова динаміка рівнів прояву когнітивного компонента довіри до себе у юнацькому віці характеризується наступними тенденціями: неузгоджені рівні (середній та низький) є провідними як для 17-18-річних (52,50%), так і для 18-19-річних досліджуваних (51,97%). Тобто узгодження суперечностей самоцінності не характерні для юнацької особистості. Узгоджений високий

рівень властивий для 47,5% 17-18-річних та 48,03% 18-19-річних студентів. Ці прояви свідчать про фактичну відсутність вікової динаміки при переході до ранньої дорослості.

Поведінковий компонент довіри до себе виявляється як спонтанність, поведінкова тенденція захищати власний образ „Я”, наміри самозміни і відзначається наступними характеристиками:

- розкривається у юнаків на трьох рівнях: високому узгодженому (самоприхильність, пов'язана з збалансованим захистом позитивних сторін власного „Я”, відсутністю серйозних намірів самозмін), середньому неузгодженому (самоприхильність, яка проявляється у надмірній тенденції до захисту власного „Я”, відсутністю намірів до самозмін), низькому дезінтегрованому (відсутність збалансованої тенденції до захисту образу „Я”, сильно виражені наміри до самозмін);

- вікова динаміка рівнів прояву поведінкового компоненту у юнацькому віці характеризується незначним збільшенням високого узгодженого рівня (з 34,17% до 35,43%), яке не визначає позитивних змін у даній сфері особистості, зменшення проявів середнього неузгодженого (з 35,00% до 33,86%) та зменшення проявів низького дезінтегрованого рівня (з 30,83% до 30,71%, $t=2,060$, $p \leq 0,05$).

- дезінтегровані неузгоджені рівні (середній та низький) домінують у 17-18-річних (65,83%) та 18-19-річних (64,57%) студентів та визначає необхідність психокорекційної роботи, спрямованої на підсилення високого рівня самоприхильності.

На другому етапі констатувального експерименту визначено взаємозв'язок компонентів довіри до себе з прийняттям себе у студентів 17-18 років ($r_s=0,789$, $p \leq 0,01$), усвідомленням самоцінності ($r_s=0,803$, $p \leq 0,01$), спонтанністю ($r_s=0,749$, $p \leq 0,01$) та у студентів 18-19 років ($r_s=0,726$, $p \leq 0,01$), ($r_s=0,823$, $p \leq 0,01$) ($r_s=0,620$, $p \leq 0,01$) відповідно.

Узагальнення отриманих результатів на третьому етапі констатувального експерименту дозволило визначити такі критерії та показники діагностування довіри до себе як сталого особистісного утворення (самоцінність, самоприйняття, самоприхильність). На їх основі виявлено три рівні прояву довіри до себе у юнацькому віці. Характеристика рівнів представлена у табл.1.

Аналіз отриманих даних показав, що високий рівень прояву довіри до себе у юнацькому віці характерний для 38,75% осіб юнацького віку (39,17% 17-18-річних та 38,32% 18-19-річних). Середній рівень виражений у 34,55% студентів (34,72% першокурсників та 34,38% другокурсників). Низький рівень поширений у 26,70% студентів (26,11% 17-18 річних та 27,30% 18-19 - річних). Оптимальним для особистісного зростання є високий узгоджений рівень котрий, хоча і є домінуючим, проте його динаміка виявилася статистично недостовірною. Дезінтегровані неузгоджені рівні (середній та низький) виражені у 61,25% студентів юнацького віку, тобто у 1,5 рази більше, ніж гармонійний узгоджений рівень. Віковою тенденцією становлення довіри до

Таблиця 1

Характеристика рівнів становлення довіри до себе в юнацькому віці

Критерії та показники	Р І В Н І		
	Низький	Середній	Високий
<p>Самоприйняття:</p> <ul style="list-style-type: none"> - переживання симпатії до себе; - прийняття себе, незважаючи на недоліки 	<p>Переживання антипатії до власного „Я”, незадоволення собою; неприйняття не тільки власних недоліків, а й переваг</p>	<p>Відсутність стійкого самоприйняття: почуття симпатії до власної особистості змінюється на антипатію, прийняття утруднене використанням захисних механізмів</p>	<p>Переживання симпатії до себе, почуття задоволення від власної особистості, прийняття не тільки власних переваг, а і недоліків</p>
<p>Самоцінність:</p> <ul style="list-style-type: none"> - інтерес до власного внутрішнього світу; - усвідомлення цінності своєї особистості як для себе, так і для інших 	<p>Відсутність інтересу до власного внутрішнього світу; дезінтегрованість прояву усвідомлення цінності власної особистості</p>	<p>Нестійкий інтерес до власного „Я”, усвідомлення цінності власної особистості утруднене використанням механізмів психологічного захисту</p>	<p>Стійкий інтерес до власного внутрішнього світу, усвідомлення цінності власної особистості як для себе, так і для інших</p>
<p>Самоприхильність:</p> <ul style="list-style-type: none"> - поведінкова тенденція захищати свій образ „Я”; - наміри відносно змін, розвитку власного „Я” 	<p>Негативна самоприхильність: відсутність тенденції до захисту образу власного „Я”, сильно виражені наміри самозмін, ліберальний стиль поведінки</p>	<p>Надмірна самоприхильність: тенденція до захисту свого „Я”, уникання небажаної поведінки, відсутність намірів до самозмін, авторитарний стиль поведінки</p>	<p>Усвідомлена самоприхильність: збалансованість тенденцій до захисту позитивних сторін образу „Я” і роботи над негативними, демократичний стиль поведінки</p>

себе в юнацькому віці є статистично значуще зниження представленості низького рівня ($t=2,044$, $p \leq 0,044$) при незначному зниженні середнього та високого рівнів. Переважання у більшості досліджуваних дезінтегрованих неузгоджених рівнів довіри до себе (середнього та низького) і відсутність позитивної динаміки в її проявах зумовило необхідність психологічного впливу на інтенсивність цієї властивості шляхом активізації умов її психокорекції.

У третьому розділі „Психокорекційна система роботи з підвищення довіри до себе в юнацькому віці” представлено теоретичні засади формувального експерименту, визначено психолого-педагогічні умови підсилення рівня довіри до себе, представлено апробовану нами систему психокорекції, проаналізовано результати її впровадження, виявлено динаміку становлення довіри до себе в експериментальній та контрольній групах, розроблено практичні рекомендації для викладачів вищої школи, практичних психологів з корекції цього психологічного феномена.

Мета формувального експерименту полягала у створенні умов для підсилення інтенсивності довіри до себе у юнацькому віці через цілеспрямований вплив на її структурні компоненти засобами психокорекції. На основі аналізу досвіду сучасної практичної психології (І.В. Дубровіна, Д. Джонсон, С.Б. Кузікова, А.А. Осипова, Н.І. Пов'якель, К. Рудестам, К.Роджерс, І.Ялом, Т.С. Яценко) відповідно до поставленої мети нами були визначені і реалізовані основні принципи побудови формувального експерименту: системність (всєбічний вплив на всі взаємопов'язані структурні компоненти довіри до себе), поступовість (послідовний вплив на кожний із компонентів структури вищезазначеного феномену), комплексність (використання методів, методик різних напрямків практичної психології), активність (становлення довіри до себе відбувається у процесі продуктивного подолання вікової кризи), проектування (створення психологічної програми на основі аналізу психологічної літератури та результатів експериментального дослідження) та індивідуалізація (врахування індивідуальних особливостей довіри до себе студентів).

Розроблена нами система роботи з підсилення довіри до себе у юнацькому віці спрямована на корекцію психологічних особливостей та їх збалансованість і носить навчальний характер, який полягає в актуалізації значущості структурних компонентів довіри до себе; оволодінні знаннями, уміннями, навичками, необхідними для підсилення самоприйняття, самоцінності, самоприхильності; зменшенні рівня їх амбівалентності як суперечності в кожній його складовій. Психокорекційна робота проводилась з 32 студентами другого курсу відділення „Українська мова та література” (експериментальна група) Сумського Державного педагогічного університету ім. А.С.Макаренка, контрольна група включала 32 студенти другого курсу відділення „Українська та англійська мова та література”. Експериментальну групу було поділено на дві підгрупи по 16 осіб.

Психокорекційна програма була реалізована в жовтні 2005-2006 навчального року і включала 24 заняття. Формувальний експеримент проводився у три етапи: підготовчий, основний, заключний. Підготовчий етап (2 заняття в жовтні 2005 р.) був спрямований на з'ясування сутності та вікових особливостей довіри до себе та специфіки психокорекції під час лекційних занять з елементами бесіди. В процесі основного етапу психокорекції (листопад 2005 – квітень 2006 року), який включав 21 заняття психологічного гуртка, що проводились у психокорекційній групі раз на тиждень впродовж 90 хвилин та індивідуальні консультації, вирішувалися наступні завдання:

- стимулювати процеси переживання симпатії до себе, усвідомлення прийняття себе, незважаючи на недоліки (афективний компонент);
- сприяти зростанню інтересу до власного внутрішнього світу, цінності власної особистості як для себе, так і для інших (когнітивний компонент);
- активізувати формування позитивно-відкритої самоприхильності, яка ґрунтується на усвідомленні та прийнятті поведінки відносно власного образу „Я” на основі збалансованості тенденції до захисту позитивних сторін власного „Я” і роботи над негативними, навчання прийомам регуляції своєї поведінки (поведінковий компонент).

Групова форма проведеної психокорекційної роботи подається через характеристику архітекtonіки групових занять (вступна, робоча, підсумкова фази), психокорекційних вправ із зазначенням мети, інструкції, необхідного часу виконання, психологічного коментаря з обговоренням використаних методів, прийомів та технік: бесіди, дискусії, проєктивного малювання, рольової гри, метафоризації, роботи у підгрупах, активного слухання, когнітивного реструктурування, візуалізації, продовження розповіді, позитивного та негативного підкріплення, моделювання поведінки, висловлювання по колу, виконання психодіагностичних методик, домашнє завдання.

Заключний етап психокорекції (травень 2006 року) був спрямований на узагальнення отриманого студентами особистісного досвіду та осмислення динаміки структурних компонентів довіри до себе (одне заняття). Для виявлення кількісних та якісних змін було проведено контрольний експеримент (табл.2).

В експериментальній групі співвідношення рівнів становлення довіри до себе до та після формувального експерименту є наступним: кількість студентів з низьким рівнем довіри до себе зменшилася на 25% (у 2,3 рази), з середнім – зменшилася на 9,37% (у 1,4 рази), а з високим рівнем довіри до себе зросла на 34,37% (у 2,6 рази). У контрольній групі спостерігається протилежна тенденція: зменшення показників низького рівня, збільшення проявів середнього рівня статистично незначуще, показники високого рівня не змінилися взагалі.

Динаміка рівнів становлення довіри до себе у експериментальній (ЕГ) та контрольній (КГ) групах

N=64

Рівні	До експерименту				Після експерименту			
	КГ		ЕГ		КГ		ЕГ	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Високий	8	25,00	7	21,88	8	25,00	18	56,25
Середній	11	34,37	11	34,37	12	37,50	8	25,00
Низький	13	40,63	14	43,75	12	37,50	6	18,75

Вивчення динаміки становлення структурних компонентів довіри до себе в експериментальній групі вказує на достовірні позитивні зміни у кожному з них. Показники афективного компонента до формуального експерименту наступні: високий рівень становить 21,87%, середній рівень – 31,25%, низький рівень – 46,88%; після формуального експерименту: високий рівень – 53,13%, середній рівень – 21,87%, низький рівень – 46,88%. Аналіз динаміки прояву афективного компонента довіри до себе виявив достовірність позитивних змін у проявах високого (збільшення на 31,26%, $t=2,05$, $p\leq 0,045$), середнього (зменшення на 9,83%, $t=2,7$, $p\leq 0,009$) і низького (зменшення на 21,88%, $t=2,07$, $p\leq 0,043$) рівнів. Показники когнітивного компонента довіри до себе до формуального експерименту: високий рівень – 21,87%, середній рівень – 37,50%, низький рівень – 40,63%; після формуального експерименту: високий рівень – 62,50%, середній рівень – 21,87%, низький рівень – 15,63%. Виразність гармонійного високого рівня прояву когнітивного компонента зросла на 40,63% ($t=2,02$, $p\leq 0,048$), неузгодженого середнього зменшилась на 15,36% ($t=2,74$, $p\leq 0,008$), дезінтегрованого низького рівня зменшилась на 25% ($t=2,10$, $p\leq 0,04$). Показники поведінкового компонента до формуального експерименту мали такий вигляд: високий рівень становив 18,75%, середній рівень – 37,50%, низький рівень – 43,75%; після формуального експерименту: високий рівень – 56,25%, середній рівень – 25%, низький рівень – 18,75%. Порівняльний аналіз змін поведінкового компонента показав збільшення високого узгодженого рівня на 37,50% ($t=2,08$, $p\leq 0,042$), зменшення проявів

середнього неузгодженого рівня на 12,50% ($t=2,79$, $p\leq 0,007$) та дезінтегрованого низького рівня на 25% ($t=3,52$, $p\leq 0,008$).

Отже, у студентів юнацького віку змінилося ставлення до розуміння значущості узгодженої довіри до себе для успішної самореалізації. Підсилюються мотиви особистісного зростання шляхом роботи над собою та читання психологічної літератури. Змінилися погляди щодо захисних стратегій маніпулювання та самоманіпулювання, що перешкоджають свідомій інтеграції суперечностей у збалансовану конструктивну самоустановку довіряти собі. Також покращилася здатність до поглибленого самопізнання, інтеграції індивідуального досвіду, що сприятиме загальній самоефективності.

Одержані результати дозволяють зробити висновок, що після застосування психокорекційної системи роботи суттєво підвищується узгоджений високий рівень довіри до себе, а неузгоджені середній і низький рівні статистично значущо знижуються.

Таким чином, результати проведеного теоретичного та експериментального дослідження підтвердили висунуту нами гіпотезу і дозволили зробити загальні висновки та намітити перспективи подальшої розробки проблеми.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні представлено вирішення проблеми становлення довіри до себе у юнацькому віці: розкрито суть цього особистісного феномену, його психологічні особливості в структурних компонентах, критерії діагностування, рівні прояву, умови підсилення інтенсивності, також обґрунтовано та апробовано систему засобів психологічного впливу на зниження дискордантного (низького дезінтегрованого і середнього неузгодженого) рівня та підсилення конкордантного (високого узгодженого) рівня становлення довіри до себе студентів.

1. У сучасних умовах розвитку України пріоритетним завданням є формування у підростаючого покоління конструктивної узгодженої установки довіряти собі, яка сприятиме розвитку молоді та суспільному прогресу. Одним з напрямків розв'язання цієї проблеми є дослідження проявів становлення довіри до себе як соціальної установки, що проявляється у самоприйнятті, самоцінності та самоприхильності у різних сферах життя. Становлення довіри до себе є обумовленим процесом, головна роль у якому належить особистості, яка може обирати гармонійну або дезінтегровану його спрямованість. Довіра до себе проявляється у будь-яких ситуаціях конкордантно збалансовано або дискордантно дезінтегровано і має певні вікові особливості.

2. Юнацький вік, зокрема, пізній юнацький вік – період переходу до дорослості, який вимагає від особистості чітко визначених життєвих орієнтирів, ставить її перед необхідністю зробити певні відповідальні вибори – є сенситивним для розвитку складових довіри до себе в конструктивну установку

позитивної спрямованості з гармонійним прагненням до відповідальності, психічного здоров'я, особистісного зростання. Довіра до себе у юнацькому віці є діалектичною єдністю змістовних та динамічних компонентів, що мають специфічні показники та прояви.

3. Структура довіри до себе в юнацькому віці включає афективний, когнітивний та поведінковий компоненти. Критеріями прояву афективного компоненту є самоприйняття, когнітивного – самоцінність, поведінкового – самоприхильність особистості. Показниками діагностування досліджуваного феномену у афективній сфері виступають: переживання симпатії до себе, прийняття себе, незважаючи на недоліки; у когнітивній – інтерес до власного внутрішнього світу, усвідомлення цінності власної особистості як для себе, так і для інших; у поведінковій – спонтанність, наміри відносно зміни свого „Я”, поведінкова тенденція захищати власний образ „Я”.

4. Довіра до себе у юнацькому віці проявляється на трьох рівнях: узгодженому високому, неузгодженому середньому та дезінтегрованому низькому. Високий рівень характеризується узгодженістю суперечностей у ставленні до себе, усвідомленим самоприйняттям (переживання почуття задоволення від власної особистості, симпатії до себе, прийняття не тільки власних переваг, а і недоліків), самоцінністю (інтерес до власного внутрішнього світу, усвідомлення цінності власної особистості), самоприхильністю (збалансована тенденція до захисту власного „Я”, відсутність сильних намірів самозміни). Неузгодженому середньому рівню властиві суперечності у афективній, когнітивній, поведінковій сферах; чергування почуттів симпатії та антипатії до себе, неприйняття негативних сторін власного „Я”, відсутність стійкого інтересу до власного внутрішнього світу, надмірний захист власного „Я” (надмірна самоприхильність); дезінтегрованому низькому притаманні почуття антипатії до своєї особистості, відсутність тенденції захищати власний образ „Я”, підсилені наміри самозміни (негативна самоприхильність).

5. Індивідуальні особливості становлення структурних компонентів довіри до себе пов'язані з віком студентів. Зміни прояву цього особистісного феномену від 17-18 до 18-19 років мають тенденцію до збільшення низького рівня у афективній, когнітивній, поведінковій сферах. Ця негативна вікова тенденція є статистично достовірною. Неузгоджені рівні (середній, низький) домінують над узгодженим (високим) рівнем довіри до себе студентів. Збалансований високий рівень, оптимальний для особистісного зростання у юнацькому віці, несуттєво збільшується від першого до другого курсу. Ці тенденції пояснюються переходом 18-19 річних студентів до реальних позицій ранньої дорослості, який супроводжується неузгодженістю ставлення до себе.

6. У студентів юнацького віку домінує дискордантний (середній неузгоджений та низький дезінтегрований) рівні становлення довіри до себе, психологічними особливостями якого є наявність суперечностей у афективному, когнітивному та поведінковому структурних компонентах цієї самоустановки. Відсутність значущої динаміки у проявах структурних компонентів довіри до себе обумовили необхідність психокорекційної роботи зі

студентами другого курсу для підсилення цієї властивості. Ефективним шляхом оптимізації цього процесу є створення засобами психокорекції умов конструювання узгодженої гармонійної довіри до себе у юнацькому віці: (актуалізація усвідомлення значущості довіри до себе, узгодженості її структурних компонентів, зростання самоінтересу, усвідомлення цінності власної особистості, прийняття власних переваг і недоліків, симпатії до себе, адекватна тенденція захищати власний образ „Я”, відсутність сильно виражених намірів самозміни).

7. Система роботи з психологічної корекції становлення довіри до себе базується на активізації самоприйняття, самоцінності, самоприхильності. Позитивні якісні зміни у рівнях прояву показників становлення довіри до себе характеризуються збільшенням кількості студентів із узгодженими суперечностями у афективній, когнітивній і поведінковій сферах, зростанням самоприйняття, самоцінності, самоприхильності. Після проведення психокорекційної роботи в експериментальній групі були отримані результати, які дали можливість статистично достовірно констатувати, що у студентів цієї групи узгоджений високий рівень прояву довіри до себе є домінуючим над дискордантним (середнім та низьким), в той час як у контрольній групі зміни виявилися статистично недостовірними.

В рекомендаціях підкреслюється, що викладачам, практичним психологам вузів необхідно вдосконалювати свої знання про становлення довіри до себе у юнацькому віці; доцільно створювати студентські служби для оперативного реагування на кризові прояви юнаків при переході до ранньої дорослості, підсилюючи довіру до себе у різних сферах життєдіяльності; проводити діагностування та ознайомлювати студентів із показниками і проявами структурних компонентів довіри до себе; при побудові роботи із студентами засобами психолого-педагогічного впливу розвивати позитивне самоприйняття, самоцінність та самоприхильність; вчити осмисленню студентами негативних і позитивних оцінок у структурі довіри до себе, навичкам свідомої інтеграції самоприйняття, самоцінності, самоприхильності; сприяти афективно-когнітивній узгодженості довіри до себе.

Проведене дисертаційне дослідження не вичерпує всіх аспектів даної проблеми. Перспективи її вивчення пов'язані з концептуальним аналізом довіри до себе у життєзначущих сферах; виявленням гендерних особливостей становлення цієї самоустановки залежно від віку; встановленням характеру зв'язку довіри до себе з близькими особистісними утвореннями – саморозкриттям, маніпулюванням, довірою до світу, вірою у себе, впевненістю у собі; поглибленим аналізом взаємозв'язків батьківських та дитячих установок довіряти собі в умовах сім'ї; дослідженням особливостей прояву структурних компонентів довіри до себе у вчительсько-учнівських відносинах; створенням психодіагностичних методик дослідження даного психічного феномену, що й буде предметом нашого подальшого наукового пошуку.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ ПРЕДСТАВЛЕНО У НАСТУПНИХ ПУБЛІКАЦІЯХ:

1. Єрмакова Н.О. Проблема амбівалентності довіри до себе у гештальттерапії // Актуальні проблеми психології. Економічна психологія, організаційна психологія. Соціальна психологія. Зб. наукових праць інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – Т.1, вип. 12. – К.: Міленіум, 2004. – С. 48-52.
2. Єрмакова Н.О. Довіра до себе як складова творчої особистості // Творчість як засіб особистісного росту та гармонізації людських стосунків. Міжнародна науково-практична конференція, Житомир, 22-23 квітня 2005 року. – Київ-Житомир: Державний фонд фундаментальних досліджень МОН України, 2005. – С. 36-37.
3. Єрмакова Н.О. Довіра до себе як психологічний феномен // Динаміка наукових досліджень – 2006. V міжнародна науково-практична конференція, Дніпропетровськ, 17-18 липня 2006 року. – Т.4. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2006. – С. 32-34.
4. Єрмакова Н.О. Дослідження вибірковості довіри до себе юнацькому віці // Політологічні, соціологічні та психологічні виміри перехідного суспільства: як зробити реформи успішними: Збірник матеріалів Третьої міжнародної наукової конференції 22-24 червня 2006 року. – Суми: Видавництво СумДУ, 2006. – С. 72-75.
5. Єрмакова Н.О. Дослідження довіри до себе у студентів юнацького віку // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. – Серія № 12. Психологія. Збірник наукових праць. Вип. 3 (27). – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. – С. 91-101.
6. Єрмакова Н.О. Амбівалентність довіри до себе як складова професійної підготовки майбутнього інженера //Людина, наука, техніка в новому тисячолітті, 27-28 квітня 2004 року. – Х.: Видавничий центр „ХАІ”, 2004. – С.154.
7. Єрмакова Н.О. Феномен амбівалентності довіри до себе у юнацькому віці // Наука і освіта' 2004. VII міжнародна науково-практична конференція, Дніпропетровськ, 10-15 лютого 2004 року. – Т.29. – К.: Наука і освіта, 2004. – С. 32-34.
8. Єрмакова Н.О. Амбівалентність довіри до себе та методика її дослідження // Актуальні проблеми психології. Економічна психологія, організаційна психологія. Соціальна психологія. Зб. наукових праць інституту психології і. Г.С. Костюка АПН України. – Т.1, Ч. 16. – К.: Міленіум, 2005. – С. 108-115.
9. Єрмакова Н.О. Теоретичні засади та особливості програми роботи з підвищення рівня довіри до себе в юнацькому віці // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія Психологія. - № 771. – Х.: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2007. - С.79-84.

Анотації

Єрмакова Н.О. Психологічні особливості становлення довіри до себе у юнацькому віці. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, 2008.

Дисертація присвячена дослідженню сутності, ролі, структури довіри до себе, вивченню психологічних особливостей її становлення, критеріїв, показників вимірювання, активізації умов, шляхів та засобів впливу на підсилення інтенсивності цієї соціальної установки у юнаків. У роботі представлений аналіз науково-теоретичних концепцій та підходів до вивчення проблеми довіри до себе у зарубіжній та вітчизняній психології, визначені зміст та структура (афективний, когнітивний та поведінковий компоненти) довіри до себе, критерії її діагностування (самоприйняття, самоцінність, самоприхильність) та рівні прояву у юнацькому віці.

Апробовано систему роботи з підсилення інтенсивності довіри до себе через створення психолого-педагогічних умов впливу на неї засобами психокорекції. На основі кількісного та якісного аналізу результатів доводиться ефективність включення даної програми в навчально-виховний процес як чинника особистісного зростання студентів юнацького віку.

Ключові слова: довіра до себе, самоствавлення, особистість юнацького віку, самоприйняття, самоцінність, самоприхильність, продуктивне подолання вікової кризи, психолого-педагогічні умови підсилення довіри до себе, психологічні та художні засоби психокорекції.

Єрмакова Н.А. Психологические особенности становления доверия к себе в юношеском возрасте. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология. – Национальный университет имени М.П. Драгоманова, Киев, 2008.

Диссертация посвящена исследованию сути, роли, психологических особенностей становления доверия к себе, её структуры, критериев показателей измерения, поиску путей и способов влияния на усиление интенсивности этой социальной установки в юношеском возрасте.

В работе проанализированы научно-теоретические подходы к изучению доверия к себе в зарубежной психологии – психоаналитических, гуманистических концепциях, гештальтпсихологии, а также в отечественной психологии. На основе анализа научной литературы обосновывается адекватность использования термина „социальная установка” как базисной для дефиниции сущности доверия к себе. Расширено содержание термина „доверие к себе” как феномена самосознания, элемента Я-концепции на основе выявления его взаимосвязи с понятиями: психическое здоровье, вера в себя, уверенность в себе, самопознание, самораскрытие, манипулятивное поведение,

харизматичность. На основе анализа литературы раскрывается сущность феномена доверия к себе как элемента самосознания, социальной установки, которая проявляется в устойчивой склонности субъекта принимать, осознавать ценность собственной личности и защищать её, обосновывается её структура, которая включает аффективный, когнитивный и поведенческий компоненты.

В работе представлены результаты экспериментального исследования психологических особенностей становления структурных компонентов доверия к себе в юношеском возрасте, на основе которых выявлены критерии (самопринятие, самооценność, самопривязанность) и уровни становления доверия к себе (низкий, средний, высокий). Выявлено доминирование в юношеском возрасте показателей дисгармоничных среднего и низкого уровней, которые характеризуются отсутствием устойчивого самопринятия, недостаточным осознанием ценности собственной личности, негативной или позитивно-закрытой самопривязанностью, что обусловлено переживанием трансформации доверия к себе в процессе преодоления возрастного кризиса. Отсутствие достоверной позитивной динамики в структурных компонентах доверия в юности свидетельствуют о необходимости дифференцированной психокоррекционной работы со студентами, направленной на усиление интенсивности доверия к себе путём активизации условий конструирования эффективного уровня развития вышеуказанного феномена.

На основе анализа литературы и результатов эксперимента была разработана психокоррекционная модель становления доверия к себе студентов юношеского возраста, которая включала следующие направления: формирование самопринятия, самооценности, самопривязанности.

В исследовании обосновываются теоретические аспекты проведения формирующего эксперимента: цель, задачи, принципы, этапы и виды работы, направленной на продуктивное преодоления студентами возрастного кризиса путём активизации условий становления структурных компонентов доверия к себе. Характеризуются психологические упражнения апробированной системы работы, которая была реализована в экспериментальной группе на групповых психокоррекционных занятиях психологического кружка, в индивидуальных беседах, консультациях.

Анализ результатов контрольного эксперимента выявил в экспериментальной группе, в отличие от контрольной, статистически значимые позитивные изменения в уровнях проявления доверия к себе, а также увеличение количества студентов с высоким уровнем самопринятия, самооценности, самопривязанности. Это подтвердило эффективность реализованной психокоррекционной программы повышения доверия к себе у 18-19-летних студентов, которая способствует преодолению ими кризиса в юношеском возрасте. Статистически значимое увеличение интенсивности доверия к себе указывает на возможность и необходимость обеспечения психологической помощи студентам в процессе их личностного роста, свидетельствует о возможности включения разработанной системы в учебно-воспитательный процесс высшей школы.

Ключевые слова: доверие к себе, самоотношение, личность юношеского возраста, самопринятие, самооценочность, самопривязанность, продуктивное преодоление возрастного кризиса, психолого-педагогические условия усиления доверия к себе, психологические и художественные средства психокоррекции.

Yermakova N.O. Psychological peculiarities of self-trust at the adolescent age. – Manuscript.

The dissertation is represented to obtain the scientific degree of candidate of psychological sciences in specialty 19.00.07 – pedagogical and age psychology. Dragomanov National Pedagogical University, Kyiv, 2007.

The thesis describes the research of the essence, the role, the structure, the criteria, the index for the measurement, psychological peculiarities of self-trust, the search of effective ways and methods of optimization at the adolescent age. The dissertation shows the analysis of scientific theoretical conceptions, approaches to the research of self-trust in foreign and the native literature and opens age peculiarities of its display. The structure (affective, cognitive, behavioral components) of self-trust criteria of its diagnostics (self-value, self-acceptance, self-inclination) and the levels of its display are determined.

The psychocorrectional program of rise of self-trust at adolescent age, directed to creation of psycho-pedagogical conditions for productive overcoming of age crisis by means of their activation is implemented. Its effectiveness as system of influence on intensity of self-trust and activation of personal development of students at the adolescent age is proved.

Key words: self-trust, personality of adolescent age, self-value, self-acceptance, self-inclination, psycho-pedagogical conditions for productive overcoming of age crisis, psychocorrectional program of rise of self-trust, psychological and artistic means of psychocorrection.

Підписано до друку 10.09.2007. Формат 60x84/16. Гарн. New Times.
Друк ризограф. Папір офсет. Умовн. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Тираж 120 прим.

Надруковано у редакційно-видавничому відділі
СумДПУ ім. А.С.Макаренка

40002, м. Суми, вул. Роменська, 87

